

До разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 35.725.125 Львівського державного
університету внутрішніх справ
(79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26)

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО Зої
на дисертацію *ЛЯЩЕНКА Володимира Леонідовича на тему:*
«Диференціація кримінальної відповідальності
за корупційні правопорушення»,
поданої на захист до разової спеціалізованої ради ДФ 35.725.125
у Львівському державному університеті внутрішніх справ
на здобуття ступеня вищої освіти
«доктор філософії» за спеціальністю 081 «Право»

Вивчення поданих Володимиром ЛЯЩЕНКОМ матеріалів дисертації та анотації, а також ознайомлення з науковими публікаціями, які зараховані за обраною темою дисертаційної роботи, дає підстави стверджувати, що дисертантом проведено достатньо ґрунтовний науковий аналіз проблеми диференціації кримінальної відповідальності, виявлено новизну в опрацьованих питаннях, сформульовано нові наукові положення, узагальнення та висновки, що виносяться на захист. Можна попередньо констатувати, що дисертант досягнув поставлених перед собою завдань, роботу виконав на високому науковому та методологічному рівнях. Такий загальний попередній висновок підтверджується за основними параметрами, які висуваються до дисертаційних робіт за спеціальністю 081 «Право».

Ступінь актуальності обраної теми дослідження.

Дисертація Володимира ЛЯЩЕНКА за обраною темою є своєчасною, зокрема, в умовах новітньої кодифікації кримінального законодавства України, характеризується актуальністю, має теоретичне та практичне значення, про що дисертант переконливо вказує у вступній частині свого наукового дослідження.

Оцінюючи зміст дисертаційної роботи, відзначаю важливість вивчення диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення з огляду на важливість кримінально-правового забезпечення належного реагування уповноважених органів держави на вчинення кримінальних корупційних правопорушень, особливо за умов російсько-української війни.

Автор слушно зауважує, що комплексна характеристика кримінально-правових засобів диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення ще не проводилась. Окрім цього, за останні роки внесено зміни до КК України, зокрема з'явилися нові склади правопорушень, які можна віднести до корупційних, виокремлено групу правопорушень, пов'язаних із корупцією, розробляється новий Кримінальний кодекс.

Положення, викладені у вступі та розділах основної частини роботи, що стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують в тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, вони не розроблені у кримінально-правовій науці, а тому є перспективними для дослідження.

Отже, тема дисертації Володимира ЛЯЩЕНКА відповідає потребам сучасної кримінально-правової науки, є актуальною, а саме дослідження – своєчасним. Актуальність теми належно обґрунтована у вступі дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність

не викликає сумнівів, оскільки наукові положення, висновки і рекомендації ґрунтуються на усталених та апробованих положеннях в кримінально-правовій науці.

Отримані автором наукові результати та висновки дисертацій характеризуються високим рівнем обґрунтованості й достовірності, *що забезпечено використанням загальновідомих сучасних методів наукових досліджень*. Методологічну основу дослідження становить система загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, що забезпечили комплексний аналіз диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення. Зокрема, у дисертаційній роботі використано такі методи наукових досліджень: діалектичний – для розкриття загальних засад предмету дисертації, розкриття поняття та видів засобів диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, шляхом дослідження загальних положень доктрини кримінального права в їх єдності, протиріччях та діалектичному розвитку (усі розділи); методи формальної логіки – застосовувався у всіх частинах дисертації, а особливо у розділах 2 та 3 для встановлення змісту конкретних засобів диференціації кримінальної відповідальності; системно структурний – цей метод дав можливість виявити структуру системи засобів диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, а також оцінити їх системну узгодженість між собою (підрозділи 2.2, 2.2, 3.1, 3.2); догматичний – під час аналізу побудови норм Загальної та Особливої частини КК України, які передбачають конкретні засоби диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення (усі розділи); аналіз, синтез, порівняння та узагальнення – під час встановлення змісту основних понять дослідження, виокремлення критеріїв диференціації кримінальної відповідальності за корупційні 21 правопорушення; у процесі зіставлення наукових позицій щодо вирішення дискусійних питань; для формулювання висновків та пропозицій (усі розділи дисертації); статистичний – під час аналізу статистичних даних Офісу Генерального прокурора і Єдиного державного реєстру судових рішень (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); метод документального аналізу – в межах дослідження судової практики, що стосується предмета дослідження (розділ 2, 3); моделювання та прогнозування – під час формулювання пропозицій щодо змін і доповнень до КК України в частині удосконалення засобів диференціації кримінальної

відповідальності (підрозділи 2.2., 3.2.). Ці та інші методи наукового пізнання використано у взаємозв'язку.

Тобто, засвідчую достатній рівень оволодіння здобувачем методологією наукового дослідження, вмілим використання тих методів, що наведені вище, у дисертаційній роботі, поданій до захисту.

Дисертаційна робота Володимира ЛЯЩЕНКА вирізняється самостійністю та завершеністю.

Дисертантом вдало сформульовано перелік завдань, що пов'язані зі з'ясуванням стану дослідження проблем диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення у сучасній науковій літературі; розкриттям поняття корупційних правопорушень за українським законодавством та кримінальним правом; розглядом соціальних та правових чинників, що обумовлюють диференціацію кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення; визначенням поняття та видів засобів диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення відповідно до положень Загальної частини КК України; проведенням кримінально-правової характеристики та пропозиціями вдосконалення засобів диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення відповідно до положень Загальної частини КК України; визначенням поняття та види засобів диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення відповідно до положень Особливої частини КК України; проведенням кримінально-правової характеристики та визначенням напрямів удосконалення засобів диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення відповідно до положень Особливої частини КК України.

Зміст дисертації відповідає поставленій меті та відбиває логіку дослідження. Наукові положення, висновки і рекомендації, представлені в дисертаційній роботі Володимира ЛЯЩЕНКА, достатньо обґрунтовані й підкріплені результатами аналізу значної кількості наукових джерел. Зміст дисертації повністю відповідає назві теми, засвідчує логічність та завершеність дослідження.

Структура і кількість опрацьованих наукових джерел свідчить про глибину проведеного дослідження. При цьому дисертант посилається як на класичні праці з кримінального права, так і на новітні досягнення наукової думки вчених-криміналістів, дискутує з ними і пропонує власне бачення відповідних правових явищ.

Ознайомлення з науковими положеннями, висновками і пропозиціями дисертації Володимира ЛЯЩЕНКА дає змогу зауважити точність формулювань, дотримання технічних вимог, увагу до деталей, акуратність. Дисертаційна робота написана грамотно, стиль викладу в ній матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечує легкість і доступність їхнього сприйняття для читача. В роботі максимально обмежено використання складнопідрядних конструкцій, які заважають однозначному трактуванню позицій автора, дисертація насичена професійною термінологією. Робота характеризується однозначністю, послідовністю, точністю викладу

фактів, читається цікаво. Кількість додатків, їх наповненість та структура свідчать про достовірність результатів дослідження.

Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий.

Усе вказане вище забезпечило обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Оцінка змісту дисертації, її структури та рівня виконання поставлених завдань.

Зміст і структура дисертації відповідає меті та завданням, сформульованим дисертантом на початку дослідження, а також відображають актуальність дослідження та його наукову новизну. Дисертація характеризується логічним змістовним наповненням, відповідно до змісту, структура якого забезпечує комплексність та системність отриманих науково значущих результатів.

Авторові, на наше переконання, вдалося чітко та вичерпно визначити мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження. Ґрунтовно охарактеризовано методологічну основу дисертації, сформульовано наукову новизну, а також викладено основні положення, що виносяться на захист. Вдало визначено наукове й практичне значення одержаних результатів, вказано на їхню апробацію та публікації.

Структура дисертації побудована логічно, відповідно до поставлених перед дослідженням завдань. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У Розділі 1 «Загальні засади дослідження проблеми диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення» встановлено, що будь-яке подібне дослідження повинно ґрунтуватися на 1) попередніх розробках аналогічних чи дотичних проблем; 2) чіткого визначення предмета дослідження та його поняттєвого апарата та 3) причин існування досліджуваного явища, його соціально-правового контексту. Відзначено, що попередні результати дослідження питань диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення об'єктивовані як у фундаментальних монографічних дослідженнях, так й авторських навчальних посібниках, а також в окремих публікаціях фундаментального та прикладного характеру, дисертаціях, присвячених суміжній проблематиці та монографічних дослідженнях окремих результатів диференціації відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення. Визначено, що найбільшою прогалиною у частині наукового опрацювання проблем диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, є осмислення значення виокремлення у кримінальному законі конкретного виду правопорушень для застосування інших засобів диференціації кримінальної відповідальності, багатшаровість її проведення та колізії й прогалини, які у зв'язку із цим виникають. У результаті узагальнення наукових позицій стосовно змісту та обсягу поняття корупційне кримінальне правопорушення та визначення на цій основі авторської дефініції відповідного поняття.

Запропоновано залишити у визначенні перелік «безумовно корупційних» кримінальних правопорушень, конститутивними ознаками складів яких є ознаки корупційних посягань. Запропоновано розуміти диференціацію кримінальної відповідальності діяльність законодавця, яка провадиться ним з метою забезпечення правових підстав практичної реалізації принципів кримінального права відповідно до дійсної кримінально-правової політики у результаті якої відбувається розподіл, градація кримінальної відповідальності, що виражається у відмінних видах та розмірах заходів кримінально-правового впливу на підставі різного характеру і ступеня суспільної небезпечності кримінально-протиправного діяння, що визначається його об'єктивними та суб'єктивними ознаками у Загальній та Особливій частині КК України із використанням властивих їм засобів.

У Розділі 2 «Диференціація кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення відповідно до положень Загальної частини КК України» визначено, що засобами диференціації кримінальної відповідальності, які відображено у положеннях Загальної частини КК, є нормативні положення, які передбачають обставини застосування: 1) загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності; 2) спеціальних правила призначення покарання; 3) різновидів звільнення від покарання та його відбування, заміни покарання більш м'яким; 4) особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх; 5) зняття та погашення судимості.

У дисертації додатково обґрунтовано підхід, відповідно до якого у Загальній частині КК України повинні залишитися загальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності із тими умовами, які характерні для певних груп 126 кримінальних правопорушень (умисних чи необережних, їх видів залежно від ступеня тяжкості, виокремлених у ст. 12 КК України без винятків для певних її видів правопорушень, виокремлених за кримінологічними ознаками). Запропоновано також зберегти так звані спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності при позитивній посткримінальній поведінки, які визначаються у статтях Особливої частини КК України.

Оцінюючи нормативно-правове регулювання звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі угоди про визнання винуватості, зроблено висновок, що матеріально-правові підстави застосування заходу кримінально-правового впливу на особу, винну у вчиненні кримінального правопорушення, відповідно до ч. 3 ст. 3 КК України повинні визначатися безпосередньо у КК. Перенесення матеріально-правових норм у процесуальне законодавство не виправдане і підлягає виправленню. Підсумовано, що загальні для всіх кримінальних правопорушень засоби диференціації кримінальної відповідальності не повною мірою можуть бути застосовані до осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення. Їх вчинення виступає «негативною» умовою щодо практично всіх заохочувальних заходів кримінально-правового впливу, які виступають 127 засобами диференціації відповідальності. В одних випадках – їх застосування не допускається (статті 45-48, 69, 74, 75, 79, 91 КК України), в інших – обмежується і ускладнюється

(ст. 81, 82, 86, 87 КК України). Останні зміни, яких зазнав КК України, засвідчують тенденцію до істотного ускладнення відповідного механізму кримінально-правового регулювання і дещо послаблюють специфічний правовий режим реагування держави на корупційні кримінальні правопорушення (ст. 692, зміни до ст. 75 КК України).

У Розділі 3 «Диференціація кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення відповідно до положень Особливої частини КК України» висновується, що засобами диференціації кримінальної відповідальності, які визначені у Особливій частині КК України щодо корупційних кримінальних правопорушень, є такі: 1) суміжні склади кримінальних правопорушень; 2) кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади кримінальних правопорушень; 3) склади кримінальних правопорушень у спеціальних кримінально-правових нормах; 4) складені склади кримінальних правопорушень у нормах про ціле; 5) спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності при позитивній посткримінальній поведінці (їх юридичні склади). У роботі констатовано, що корупційними кримінальними правопорушеннями є правопорушення трьох видів: 1) зловживання можливостями спеціальним суб'єктом; 2) одержання, прийняття пропозиції/обіцянки таким суб'єктом неправомірної вигоди (пасивний підкуп) та 3) надання, пропозиція/обіцянка спеціальному суб'єкту неправомірної вигоди (активний підкуп). Визначено, що використання ознак спеціального суб'єкта складу кримінального правопорушення як розмежувальної ознаки суміжних складів є похідним від змістовної потреби розмежування відповідних сфер, де можуть вчинятися корупційні кримінальні правопорушення. Розмежувати ці сфери: публічна та приватна, публічні послуги, можна декількома способами: 1) вказати місце виконання функцій (юридична особа приватного права чи державне або комунальне підприємство, наприклад); 2) вказати на функції, які виконує особа, яка вчиняє, зокрема, зловживання повноваженнями (надання послуг арбітражного керуючого, наприклад); 3) або шляхом поєднання вказівок на місце здійснення повноважень та їх характер. Але цілком не припустимим є використання для визначення різних спеціальних суб'єктів різних способів вказівки на сферу їх функціонування. Проведений у дисертації аналіз використання різноманітних засобів диференціації кримінальної відповідальності, які характерні для Особливої частини КК України щодо корупційних кримінальних правопорушень дав можливість скласти більш-менш цілісну картину цього явища. Використання законодавцем таких засобів може бути ефективним інструментом лише за умови урахування системних зв'язків кримінально-правових норм, у які відбувається втручання та збалансованості й адекватності відповідної диференціації.

Оцінка оформлення дисертації.

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису державною мовою, вона відповідає ВИМОГАМ до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України

№ 759 від 31.05.2019) і має обсяг основного тексту – 187 сторінок, що повністю відповідає пункту 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами).

Наукове та практичне значення результатів дослідження.

Результати теоретичного дослідження Володимира ЛЯЩЕНКА є науковим підґрунтям створення удосконаленої моделі диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення. Практична цінність отриманих результатів полягає в тому, що отримані наукові результати можуть бути використані у правотворчості – пропозиції з удосконалення кримінального законодавства України можуть бути враховані при внесенні змін та доповнень до чинного КК України, а також при опрацюванні проекту КК України; у правозастосовній діяльності – рекомендації, наведені у дисертації можуть бути корисні для розв’язання уповноваженими органами питань застосування засобів кримінально правового впливу за вчинення корупційних кримінальних правопорушень; у навчальному процесі – матеріали дисертації будуть корисні для вивчення навчальної дисципліни «Кримінальне право України» та інших навчальних дисциплін кримінально-правового циклу, а також для підготовки підручників, навчальних посібників і методичної матеріалів викладання навчальних дисциплін кримінально-правового циклу (Акт впровадження результатів дисертації в освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ № 61 від 17.10.2024).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих наукових працях.

Результати дослідження Володимира ЛЯЩЕНКА висвітлено у 3 (трьох) статтях, опублікованих у журналах, визнаних Міністерством освіти і науки України науковими фаховими виданнями з юридичних наук категорії «Б», та у 2 (двох) працях апробаційного характеру. Опубліковані праці повністю відображають основний зміст дисертаційної роботи та відповідають вимогам пункту 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням, в якій відображені власні ідеї і напрацювання автора, що дозволило вирішити поставлені у роботі завдання. Дисертаційна робота містить теоретичні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. Використані в дисертаційній роботі ідеї і положення науковців мають відповідне посилання і використані з метою підкріплення ідей автора. Під час ретельного вивчення змісту дисертації Володимира ЛЯЩЕНКА

не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та в наукових публікаціях здобувача.

Наукова новизна положень і висновків дисертації. Ознайомлення зі змістом дисертації Володимира ЛЯЩЕНКА дає підстави для констатації того, що його дисертаційна робота дійсно є одним із перших оригінальних і комплексних досліджень актуальної теми в українській кримінально-правовій науці. Наведені на сторінках 22–25 рукопису дисертації коректно сформульовані положення загалом можна вважати такими, що є новими і обґрунтовано структурованими за рівнем новизни, визначеним здобувачем такими термінами, як «уперше», «удосконалено», «набули подальшого розвитку».

Зокрема, вважаю новими такі наукові результати дисертаційної роботи Володимира ЛЯЩЕНКА:

виокремлення двох видів диференціації кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення: зовнішню та внутрішню;

визначення та розкриття характеру співвідношення видів диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення із використанням різнорівневого підходу;

визначення диференціовального «ланцюга» потенційної кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення у контексті положень ст. 69-2 КК України;

встановлення того, що особливі умови, на які розрахована ст. 81-1 КК України, не повинні стосуватися персоналій та факту вчинення ними корупційних кримінальних правопорушень, навіть у формі особливо тяжкого корупційного злочину;

класифікація корупційних кримінальних правопорушень із урахуванням різних критеріїв як прояв внутрішньої диференціації кримінальної відповідальності;

віднесення до засобів диференціації кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, передбачених у Загальній частині КК України: нормативні положення, які передбачають обставини застосування: а) загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності; б) спеціальних правила призначення покарання; в) різновидів звільнення від покарання та його відбування, заміни покарання більш м'яким; г) особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх; д) зняття та погашення судимості;

віднесення до засобів диференціації кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, передбачених в Особливій частині КК України: а) суміжні склади кримінальних правопорушень; б) кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади кримінальних правопорушень; в) склади кримінальних правопорушень у спеціальних кримінально-правових нормах; г) складені склади кримінальних правопорушень у нормах про ціле; д) склади спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності при позитивній посткримінальній поведінці.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Відаючи належне здобуткам дисертаційного дослідження Володимира ЛЯЩЕНКА, звертаю увагу на деякі висновки і твердження, що викликають певні сумніви, недостатньо обґрунтовані положення, тощо.

1. Як вчена, яка свого часу досліджувала проблематику термінології кримінального законодавства України, його поняттєвого апарата, дозволю звернути увагу на певну неточність термінології, яку використовує Володимир ЛЯЩЕНКО в своїй роботі. Зазначу, що мої наукові погляди з цього приводу також еволюціонували у ході занурення у відповідну проблему, яку я досліджувала. Так, автор на сторінках своєї роботи пише про «понятійний апарат». Така назва не зовсім коректна. Адже в цій назві вжито росіянізм «понятійний». Згідно з правилами української мови утворений прикметник від слова поняття – це «поняттєвий», а не «понятійний». Саме використання цього прикметника я обґрунтовую у своїй монографії «Кримінально-правова герменевтика» (м. Київ, 2015).

2. Не можу погодитися зі всіма ознаками, які Володимир ЛЯЩЕНКО пропонує включити у зміст поняття «Диференціація кримінальної відповідальності. На його думку, під такою диференціацією потрібно розуміти «діяльність законодавця, яка провадиться ним з метою забезпечення правових підстав практичної реалізації принципів кримінального права відповідно до дійсної кримінально-правової політики у результаті якої відбувається розподіл, градація кримінальної відповідальності, що виражається у відмінних видах та розмірах заходів кримінально-правового впливу на підставі різного характеру і ступеня суспільної небезпечності кримінально-протиправного діяння, що визначається його об'єктивними та суб'єктивними ознаками у Загальній та Особливій частині КК України із використанням властивих їм засобів» (с. 84 дисертації).

По-перше, автор зазначає, що діяльність законодавця, яка є фактично серцевиною поняття диференціації кримінальної відповідальності, провадиться з метою забезпечення правових підстав практичної реалізації принципів кримінального права відповідно до дійсної кримінально-правової політики. Виникає питання про те, що розуміє дисертант під дійсною кримінально-правовою політикою? Адже «дійсний» в українській мові означає «той, який насправді існує / існував; реальний». Тобто, вказуючи на дійсну кримінально-правову політику, Володимир ЛЯЩЕНКО фактично презюмує існування недійсної / неіснуючої / нереальної кримінально-правової політики. Але чи обґрунтованим є таке виокремлення та, як наслідок, відображення у дефініції поняття «диференціація кримінальної відповідальності» вказівки на дійсну кримінально-правову політику? Вважаю, що ні. Окрім того, додаткового з'ясування потребує така частина авторської дефініції, як «правові підстави практичної реалізації принципів кримінального права». Зокрема, що таке така практична реалізація принципів? Що мав на увазі автор дисертаційної роботи під таким формулюванням?

По-друге, додаткового з'ясування потребує використання таких термінів у визначенні поняття «диференціація кримінальної відповідальності», як «розподіл кримінальної відповідальності» та «градація кримінальної відповідальності». Що автор розуміє під таким розподілом та градацією?

По-третє, на думку Володимира ЛЯЩЕНКА, розподіл, градація кримінальної відповідальності виражається у відмінних видах та розмірах заходів кримінально-правового впливу на підставі різного характеру і ступеня суспільної небезпечності кримінально-протиправного діяння. Водночас вважаємо, що далеко не завжди заходи кримінально-правового впливу мають види та розміри. Наприклад, кваліфікуючі ознаки складів кримінальних правопорушень. Однак у дефініції, яка розроблена автором, вжито єднальний сполучник «та» між словами «види» та «розміри». Також не всі засоби диференціації кримінальної відповідальності, як вказує у дефініції цього поняття дисертант, належать до заходів кримінально-правового впливу. Ті самі кваліфікуючі ознаки складів кримінальних правопорушень не можна відносити до таких заходів.

3. На с. 93 дисертації Володимир ЛЯЩЕНКО вказує, що засобами диференціації кримінальної відповідальності, які відображено у положеннях Загальної частини КК, є нормативні положення, які передбачають обставини застосування: 1) загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності; 2) спеціальних правила призначення покарання; 3) різновидів звільнення від покарання та його відбування, заміни покарання більш м'яким; 4) особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх; 5) зняття та погашення судимості.

Вважаємо, що у дисертації доцільно було б проаналізувати й такий специфічний інститут, який має специфічне значення і дотично стосується диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, однак тісно пов'язаний з нею. Йдеться про інститут застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (Розділ XIV¹ КК України). Звісно, самі по собі такі заходи переважно не застосовуються (якщо йдеться про вчинення корупційних кримінальних правопорушень щодо «національних службових осіб»). Хоча допускається застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у разі, коли уповноважена особа юридичної особи вчиняє зокрема й корупційне кримінальне правопорушення щодо «іноземної службової особи», без притягнення такої уповноваженої особи до кримінальної відповідальності за вчинення корупційного кримінального правопорушення.

На мою думку, попри те, що заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб застосовуються поза межами кримінальної відповідальності, вважаю, що такі корупційні кримінальні правопорушення безпосередньо впливають на застосування таких заходів. Вважаю, що заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах цієї юридичної особи окремих корупційних кримінальних правопорушень має опосередковане відношення до диференціації кримінальної відповідальності юридичних осіб. Наприклад,

більш негативні наслідки у формі застосування таких заходів наставатимуть для особи, яка вчинила «активний» підкуп (частини 1 та 2 ст. 368-3, частини 1 та 2 ст. 368-4, ст. 369 КК України) (п. 1 ч. 1 ст. 96-3 цього Кодексу) від імені та в інтересах юридичної особи, тоді як у разі вчинення від імені та в інтересах юридичної особи «пасивного» підкупу (частини 3 та 4 ст. 368-3, частини 1 та 2 ст. 368-3, ст. 368 КК України) заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи не застосовуватимуться. Тобто такий «пасивний вигодонабувач» зазнаватиме менш суворих заходів кримінально-правового реагування за вчинення корупційного кримінального правопорушення.

Окрім того, вочевидь здійснюючи диференціацію кримінальної відповідальності за «активний» та «пасивний» підкупи, законодавець здійснив градацію підстави застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення підкупу, передбачивши можливість застосування таких заходів виключно за «активний» підкуп.

4. На с. 142 – 157 дисертації Володимир ЛЯЩЕНКО розглядає проблему суміжних складів корупційних кримінальних правопорушень. Окремі твердження дисертанта в цій частині роботи мають дискусійний характер.

На с. 145 дисертації йдеться про те, що ідея диференціації відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення за ознаками спеціального суб'єкта корупційного кримінального правопорушення не нова і має свої коріння у міжнародних антикорупційних конвенціях, які ратифікувала та імплементувала Україна. Проте на диференціацію кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення впливають і ті міжнародні конвенції антикорупційного характеру, до яких Україна має намір приєднатися. Так, У 2022 році Україна розпочала процес приєднання до Організації економічного співробітництва та розвитку та Робочої групи ОЕСР з питань хабарництва як її невід'ємної частини. Одним із обов'язкових кроків на шляху до членства в ОЕСР є ратифікація Конвенції ОЕСР про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях. Приєднання України до Антикорупційної конвенції зокрема є невід'ємною частиною переговорів щодо вступу з ЄС.

На рівні Загальної частини КК України своєрідна диференціація кримінальної відповідальності за підкуп іноземних службових осіб відбулася. Так, згідно з ч. 4 ст. 18 КК України службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, в органі місцевого самоврядування або автономному утворенні на території держави, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного, місцевого органу або державного, комунального підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і

посадові особи міжнародних судів. Водночас диференціація кримінальної відповідальності за підкуп іноземних посадових осіб в Особливій частині КК України не передбачена. Відповідна вважаю, що автору доцільно було б висловитися з проблеми доцільності такої диференціації кримінальної відповідальності в Особливій частині КК України.

На с. 147 дисертації Володимир ЛЯЩЕНКО вказує, що «автори практично не помітили виокремлення у результаті такої диференціації третьої категорії спеціальних суб'єктів – осіб, які надають публічні послуги. Таких суб'єктів, як видається, не можна відносити ні до службових осіб юридичних осіб публічного права, ні до службових осіб юридичних осіб приватного права, ні до службових осіб в цілому». Така позиція є дещо хибною, враховуючи те, що окремі категорії осіб, які віднесені законодавцем до осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, фактично є службовими особами. Йдеться, зокрема, про уповноважену особу або службову особу Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 365-2 КК України), арбітражного керуючого (статті 365-2, 368-4 КК України), державного виконавця (ст. 365-2 КК України). Вказані особи виконують ту чи іншу функцію службової особи (здійснюють організаційно-розпорядчі та/або адміністративно-господарські повноваження). Тому й, враховуючи назву підрозділу, доцільно було б зупинитися на питаннях негативних наслідків такої диференціації кримінальної відповідальності, коли фактично службові особи стали особами, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, та шляхах усунення таких недоліків.

Характеризуючи особливості диференціації кримінальної відповідальності за підкуп, Володимир ЛЯЩЕНКО не зупиняється на такому недоліку диференціації кримінальної відповідальності, як включення прохання надати неправомірну вигоду у склад «активного» підкупу (частини 1 та 2 ст. 368-3 та частини 1, 2 ст. 368-4 КК України) або «пасивного» підкупу (ст. 368 КК України). Водночас з'ясування відповідних питань є важливим з огляду на необхідність вдосконалення кримінального законодавства України в цій частині, принаймні напрацювання змін до КК України на рівні дисертаційної роботи.

5. На с. 157–162 дисертації дисертант характеризує кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади корупційних кримінальних правопорушень. Водночас, як вбачається з аналізу цієї частини роботи, у ній приділяється увага кваліфікованим та особливо кваліфікованим складам «умовних» корупційних кримінальних правопорушень. Водночас питання кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складів безумовно корупційних кримінальних правопорушень дисертантом не розглянуто. Хоча характеристика таких кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів кримінальних правопорушень мала б стати обов'язковим компонентом цієї дисертаційної роботи. Тому дисертанту потрібно уточнити свою позицію в цій частині.

6. Висловлю кілька зауважень технічного характеру до оформлення дисертаційної роботи.

Згідно з ВИМОГАМИ до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019), анотація – це узагальнений короткий виклад її основного змісту. В анотації дисертації мають бути стисло представлені основні результати дослідження із зазначенням наукової новизни та за наявності практичного значення (п. 2 Розд. III). Наприкінці анотації наводяться ключові слова відповідною мовою. Сукупність ключових слів повинна відповідати основному змісту наукової праці, відображати тематику дослідження і забезпечувати тематичний пошук роботи. Кількість ключових слів становить від п'яти до п'ятнадцяти. Ключові слова подають у називному відмінку, друкують в рядок через кому (п. 3 Розд. III).

Водночас, ознайомлення з анотацією дисертації Володимира ЛЯЩЕНКА вбачається, що анотація більшою мірою в ній – це повторення висновків до розділів. Вважаємо, що анотація не повинна дослівно відтворювати висновки до розділів, оскільки в них допускається більш розлоге формулювання результатів, отриманих за підсумками дослідження у відповідній структурній частині дисертаційної роботи. Окрім того, в анотації відсутні ключові слова дисертації.

Звертаємо увагу й на те, що анотація не включається в обсяг дисертаційної роботи. Однак у дисертації Володимира ЛЯЩЕНКА анотацію включено у загальний обсяг наукової роботи.

Як передбачено у п. 13 Розд. III указаних Вимог, обов'язковим додатком до дисертації є список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації (зазначаються назви конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи, місце та дата проведення, форма участі). Проте у додатку до дисертації Володимира ЛЯЩЕНКА форма його участі у наукових заходах (очна або заочна) не вказані.

Згідно з п. 9 ПОРЯДКУ присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами) статті, опубліковані після набрання чинності цим Порядком, зараховуються за темою дисертації лише за наявності у них активного ідентифікатора DOI (Digital Object Identifier), крім публікацій, що містять інформацію, віднесену до державної таємниці, або інформацію для службового користування. Проте в анотації та в додатку до дисертації з публікаціями автора DOI опублікованих праць дисертанта не вказуються.

Водночас висловлені зауваження не впливають на загальну оцінку дисертаційної роботи Володимира ЛЯЩЕНКА, яка, як я вказувала вище, є актуальною, містить важливі, достовірні та обґрунтовані наукові результати, які є новими для теорії кримінального права.

Висновок про відповідність роботи вимогам, установленим МОН України: дисертація Володимира ЛЯЩЕНКА на тему: «Диференціація кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення» є самостійною, комплексною, завершеною працею, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, є самостійною науковою роботою, виконаною особисто дисертантом у виді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису.

Представлена робота характеризується необхідними для такого дослідження компонентами, а саме містить критичний аналіз наукового доробку попередніх дослідників, органічне поєднання різних методів доктринального пізнання, звернення до досягнень різних галузей права. Дисертаційна робота містить наукові положення, висновки, які вперше пропонуються в юридичній науці, сформульовано ряд важливих наукових пропозицій та рекомендацій для правозастосовної діяльності, які в сукупності вирішують важливу теоретичну та практичну проблему.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право», а за своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених питань, теоретичним та практичним підґрунтям та обґрунтованістю одержаних результатів відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 та наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 № 40 (зі змінами від 12.07.2019), а її автор, Володимир ЛЯЩЕНКО, заслуговує на присудження ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –
завідувач відділу проблем
кримінального права, кримінології
та судоустрою Інституту
держави і права імені В. М. Корецького
НАН України
доктор юридичних наук, професор

Зоя ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО